

# การสร้างคำสมาสในไตรภูมิภกา

## Formation of Pali and Sanskrit Compound Words in Traibhumikatha

ศราวฐ หล่อดี<sup>1</sup>, พงศ์ศิริ อ้นนอก<sup>1</sup>

Sarawut Lordee<sup>1</sup>, Pongsiri Aonnog<sup>1</sup>

Received: 18 June 2019

Revised: 12 August 2019

Accepted: 30 September 2019

### บทคัดย่อ

บทความวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อวิเคราะห์การสร้างคำสมาสในไตรภูมิภกา ด้านจำนวนคำที่นำมาประกอบเป็นคำสมาส วิธีการสร้างคำสมาส และชนิดของคำที่ใช้สร้างคำสมาส เก็บรวบรวมข้อมูลคำสมาสจากคำอธิบายศัพท์ในพจนานุกรมศัพท์วรรณคดีไทย สมัยสุโขทัย ไตรภูมิภกา ฉบับราชบัณฑิตยสถาน หมวดอักษร ก-อ พบคำสมาส 319 คำ จากนั้นนำคำสมาสไปวิเคราะห์ และเสนอผลการวิจัยด้วยวิธีพรรณนาวิเคราะห์และแสดงสถิติประกอบผลการวิจัย

ผลการวิจัยพบว่า การสร้างคำสมาสแบ่งเป็น 4 กลุ่ม ได้แก่ 1) การสร้างคำสมาสที่มี 2 คำ พบ 6 แบบหลัก 2) การสร้างคำสมาสที่มี 3 คำ พบ 5 แบบหลัก 3) การสร้างคำสมาสที่มี 4 คำ พบ 3 แบบหลัก 4) การสร้างคำสมาสที่มี 5 คำ พบ 1 แบบหลัก ทั้งนี้รูปแบบการสร้างคำสมาสที่พบมากที่สุดในแต่ละกลุ่ม คือ 1) นาม + นาม 2) นาม + นาม + นาม 3) วิเศษณ์ + นาม + นาม + นาม และ วิเศษณ์ + นาม + วิเศษณ์ + นาม 4) นาม + นาม + นาม + นาม + นาม ตามลำดับ เมื่อพิจารณาจำนวนการสร้างคำสมาส 4 กลุ่ม พบการสร้างคำสมาสที่มี 2 คำมากที่สุด รองลงมาเป็นการสร้างคำสมาสที่มี 3 คำ, 4 คำ, 5 คำ ตามลำดับ

**คำสำคัญ :** การสร้าง, คำสมาส, ไตรภูมิภกา

### Abstract

The intent of this research was to analyze structures of Pali and Sanskrit compound words (samasa words) in Traibhumikatha in relation to numbers of combined words, word formations, and combined words' parts of speech. Data were gathered from the glossary of Thai literature dictionary in the Sukhothai period 'Traibhumikatha' published by the Royal Institute. The glossary is alphabetized from a Thai consonant letter 'ko kai' to 'oa ang' (ก-อ). 319 compound words were found and their structures were analyzed. The consequences of this research were presented in descriptive method with statistics.

<sup>1</sup> สาขาวิชาภาษาไทย คณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยพะเยา

<sup>1</sup> Department of Thai, School of Liberal Arts, University of Phayao

The study demonstrated that the structures of compound words can be arranged into 4 groups: 1) two-word compound words which were divided into 6 main types 2) three-word compound words which were divided into 5 main types 3) four-word compound words which were divided into 3 main types 4) five-word compound words which were divided into 1 main types. The structures found the most in each group were namely 1) noun + noun 2) noun + noun + noun 3) adjective + noun + noun + noun and adjective + noun + adjective + noun 4) noun + noun + noun + noun + noun. After considering the proportion of four groups of compound words structures, it was shown that the structure of two-word compound words were the largest proportion. Three-word compound words, four-word compound words, and five-word compound words were ranked second, third, and fourth respectively.

**Keywords:** Formation, Pali and Sanskrit Compound Words, Traibhumikatha

## บทนำ

การสร้างคำเป็นกระบวนการเพิ่มคำใหม่ให้แก่ภาษา โดยนำคำที่มีอยู่ในภาษามารวมกัน เช่น การประสมคำ คือ การนำคำมารวมกันเป็นคำใหม่ ซึ่งเป็นกระบวนการสร้างคำที่ปรากฏในทุกภาษาคำที่เกิดจากการประสมคำเรียกว่า คำประสม (compound) ในภาษาบาลีและสันสกฤต ซึ่งเป็นภาษาตระกูลอินโด-ยูโรเปียน (Indo-European) เรียกว่า สมาสหรือคำสมาส (วัลยา ช่างขวัญยืน, 2549 : 10-11; ศราวุธ หล่อดี, 2558 : 31)

คำสมาสเป็นการเอาศัพท์ตั้งแต่ 2 ศัพท์ขึ้นไปมาต่อกันเป็นศัพท์เดียว ตามหลักที่ได้มาจากไวยากรณ์บาลีและสันสกฤต เช่น สุนทร + พจน์ เป็น สุนทรพจน์ รัฐ + ศาสตร์ เป็น รัฐศาสตร์ (ราชบัณฑิตยสถาน, 2556 : 1171-1172) คำสมาสในภาษาไทยแบ่งเป็น คำสมาสยืม เป็นคำสมาสของภาษาบาลีและสันสกฤตที่ยืมเข้ามาใช้ในภาษาไทย (กัตติญญ วีรบุรุษ) คำสมาสสร้าง เป็นคำสมาสที่ไทยสร้างขึ้นเลียนแบบคำสมาสของภาษาบาลีและสันสกฤต โดยนำคำที่ยืมมาจากภาษาบาลีและสันสกฤตมารวมกัน (คณิตศาสตร์ ดาราจักร) และคำสมาสซ้อน เป็นคำสมาสที่นำคำยืมภาษาบาลีและสันสกฤตที่มีความหมายเหมือนกันหรือ

คล้ายคลึงกันมารวมกัน (กาลเวลา ประชาชน) (วัลยา ช่างขวัญยืน, 2549 : 70-77; จงชัย เจนหัตถการกิจ, 2551 : 127-130)

คำสมาสในภาษาไทยเป็นคำยืมจากภาษาบาลีและสันสกฤต ปรากฏในเอกสารหรือข้อมูลประเภทต่างๆ เช่น พจนานุกรม ที่ใช้เป็นแหล่งข้อมูลในการศึกษาคำสมาสในประเทศไทย เห็นได้จากงานวิจัยของจันจิรา เชื้องฉิน (2550) ศึกษาการประกอบคำสมาสในพจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2542 และเปรียบเทียบจำนวนคำสมาสในพจนานุกรมฉบับดังกล่าว กับพจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2525 พบการประกอบคำสมาสในพจนานุกรม พ.ศ. 2542 แบบไม่มีสนธิ และแบบมีสนธิ รวมทั้งพบจำนวนคำสมาสทั้ง 2 แบบเพิ่มขึ้นจากพจนานุกรม พ.ศ. 2525 งานวิจัยของพระมหาสาโรจน์ บัวพันธุ์งาม (2552) ศึกษาโครงสร้างและความหมายของคำสมาสในพจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2542 พบโครงสร้างคำสมาสแบบหน่วยหลักเป็นคำนาม, คำกริยา, คำวิเศษณ์, คำนามและคำกริยา, คำกริยาและคำวิเศษณ์, คำวิเศษณ์และคำนาม, คำสรรพนาม ด้านความหมายของคำสมาสพบความหมายคงเดิม ความหมายเปลี่ยนแปลงและความหมายย่ำยที่

นอกจากนี้คำยืมภาษาบาลีและสันสกฤต มักปรากฏในวรรณกรรมที่มีเนื้อหาเกี่ยวกับ พุทธศาสนา เช่น ไตรภูมิิกถา หรือไตรภูมิพระร่วง เป็นวรรณคดีพุทธศาสนาในสมัยสุโขทัย ซึ่ง พระมหาธรรมราชาที่ 1 (พญาลิไทย) ทรงนิพนธ์ขึ้น เมื่อ พ.ศ. 1888 เพื่อเผยแผ่พุทธศาสนา ดังนั้น คำศัพท์ในไตรภูมิิกถาส່วนมากจึงเป็นคำโบราณ คำภาษาถิ่น คำศัพท์ในพุทธศาสนา คำภาษาบาลี และภาษาสันสกฤต กล่าวได้ว่า ไตรภูมิิกถาเป็น วรรณคดีพุทธศาสนาที่สำคัญเล่มหนึ่งของไทย นอกจากให้ความรู้ทางพุทธศาสนาแล้ว ยังให้ความรู้ด้านอักษรศาสตร์ ภาษาศาสตร์ วัฒนธรรม ฯลฯ (ราช บัณฑิตยสถาน, 2554 : (5))

ไตรภูมิิกถาเป็นวรรณคดีที่มีการใช้คำศัพท์ และการใช้ภาษาที่หลากหลายน่าสนใจ รวมทั้งเป็น แหล่งข้อมูลที่น่าเชื่อถือ เนื่องจากได้รับการตรวจสอบความถูกต้องของข้อมูลโดยผู้มีความรู้ในเรื่อง ดังกล่าว จึงสามารถใช้เป็นตัวแทนข้อมูลในการ ศึกษาด้านภาษาได้

จากการศึกษางานวิจัยเกี่ยวกับไตรภูมิิกถา พบการศึกษาไตรภูมิิกถาด้านภาษาในงาน วิจัยของ สาวิตรี แสนสว่าง (2537) ศึกษาคำภาษาตระกูลไท ในไตรภูมิิกถา อุดลย์ ตะพัง (2543) ศึกษาภาษาใน ไตรภูมิิกถากับไตรภูมิฉบับภาษาเขมร เกรียงไกร กองแสง และคณะ (2547) ศึกษาคำยืมในไตรภูมิ พระร่วง พบคำยืมภาษาบาลี ภาษาบาลี-สันสกฤต ภาษาสันสกฤต ภาษาเขมร ในรูปคำมูล คำสมาส คำสนธิ คำประสม คำซ้อน วรเวช ว่องศิริ (2551) ศึกษาการสืบทอดและการเปลี่ยนแปลงศัพท์ใน ไตรภูมิพระร่วง และวิภาพร ภูริทนสาร (2555) ศึกษาเปรียบเทียบกลวิธีการแปลภาษาภาพพจน์ใน ไตรภูมิิกถา

เมื่อศึกษาเอกสารและงานวิจัยเกี่ยวกับการ ศึกษาคำสมาส การศึกษาคำในพจนานุกรมภาษาไทย และการศึกษาไตรภูมิิกถา พบงานวิจัยที่ศึกษา คำสมาสในพจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2525, 2542 และงานวิจัยของเกรียงไกร

กองแสง และคณะ (2547) ศึกษาคำสมาสในไตรภูมิ พระร่วงด้านวิธีการสร้างคำสมาส และชนิดของคำ ที่ใช้สร้างคำสมาส แต่งานวิจัยดังกล่าวไม่ได้ระบุ ชนิดของคำที่ใช้สร้างคำสมาสทุกคำ รวมทั้งไม่ได้ วิเคราะห์จำนวนคำที่นำมาประกอบเป็นคำสมาส ดังนั้นงานวิจัยนี้จึงมีความละเอียดและลุ่มลึกกว่า งานวิจัยของเกรียงไกร กองแสง และคณะ (2547)

ด้วยเหตุนี้ผู้วิจัยจึงวิเคราะห์การสร้าง คำสมาสในไตรภูมิิกถา เพื่อให้เห็นลักษณะจำนวน คำที่นำมาประกอบเป็นคำสมาส วิธีการสร้าง คำสมาส และชนิดของคำที่ใช้สร้างคำสมาสใน เอกสารดังกล่าว นอกจากนี้วิธีการวิเคราะห์และผล การวิเคราะห์การสร้างคำสมาสในงานวิจัยนี้ สามารถใช้เป็นแนวทางในการวิเคราะห์การสร้างคำ สมาส และเปรียบเทียบลักษณะการสร้างคำสมาส ในวรรณกรรมอื่น ๆ

## วัตถุประสงค์การวิจัย

เพื่อวิเคราะห์การสร้างคำสมาสในไตรภูมิิกถา ด้านจำนวนคำที่นำมาประกอบเป็นคำสมาส วิธีการ สร้างคำสมาส และชนิดของคำที่ใช้สร้างคำสมาส

## วิธีการวิจัย

1. ศึกษาเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง กับการสร้างคำสมาสในไตรภูมิิกถา

2. เก็บรวบรวมคำสมาสจากคำอธิบาย ศัพท์ในพจนานุกรมศัพท์วรรณคดีไทย สมัยสุโขทัย ไตรภูมิิกถา ฉบับราชบัณฑิตยสถาน (ราชบัณฑิตยสถาน, 2554) หมวดอักษร ก-อ เนื่องจากคำอธิบาย ศัพท์ในพจนานุกรมดังกล่าว ปรากฏข้อมูลถึงหมวด อักษร อ และพิจารณาคำสมาสโดยใช้แนวคิดของ จงชัย เจนหัตถการกิจ (2548 : 61-62) ดังนี้

1) คำสมาสต้องเป็นคำที่มาจากภาษา บาลีและภาษาสันสกฤต เช่น ราชครู = ราช (ภาษา บาลีและสันสกฤต) + ครู (ภาษาบาลี)

2) ศัพท์ประกอบอยู่ข้างหน้า ศัพท์หลักอยู่ข้างหลัง เช่น สัตโลหะ = สัต (ศัพท์ประกอบ) + โลหะ (ศัพท์หลัก) หมายถึง โลหะเจ็ดชนิด

3) คำสมาสแปลความหมายของคำศัพท์จากหลังมาหน้า เช่น อักษรศาสตร์ หมายถึง วิชาที่ว่าด้วยตัวหนังสือ

4) ท้ายศัพท์ตัวแรกห้ามใส่รูปสระและตัวการันต์ เช่น กิจการ ไม่ใช่ กิจจะการ

จากการพิจารณาคำสมาสในไตรภูมิภูตามเกณฑ์การพิจารณาคำสมาสข้างต้น พบคำสมาส 319 คำ จากนั้นนำคำสมาสไปวิเคราะห์

3. วิเคราะห์ การสร้างคำสมาสในไตรภูมิภู ด้านจำนวนคำที่นำมาประกอบเป็นคำสมาส วิธีการสร้างคำสมาส และชนิดของคำที่ใช้สร้างคำสมาส โดยใช้แนวคิดการประกอบคำสมาสแบบไม่มีสนธิของจินจิรา เขียงเงิน (2550) เป็นแนวทางในการวิเคราะห์ ดังตัวอย่าง

คำสมาส : กิตติศัพท์

การประกอบคำ : กิตติ + ศัพท์

ภาษา : บาลี + สันสกฤต

การวิเคราะห์ชนิดของคำที่ใช้สร้างคำสมาส ผู้วิจัยวิเคราะห์ตามชนิดของคำที่ปรากฏในพจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2554 แบ่งเป็น 8 ชนิด ได้แก่ กริยา นาม นิบาต บุรพบทวิเศษณ์ สรรพนาม สันธาน อุทาน อนึ่งผู้วิจัยกำหนดสัญลักษณ์ที่ใช้วิเคราะห์การสร้างคำสมาส และใช้อักษรย่อเพื่อบอกที่มาของคำภาษาบาลีหรือสันสกฤตตามการใช้อักษรย่อในพจนานุกรมดังกล่าว ได้แก่

= หมายถึง มีการสร้างคำมาจาก

+ หมายถึง ประกอบกับ

ป. หมายถึง ภาษาบาลี (บาลี)

ส. หมายถึง ภาษาสันสกฤต (สันสกฤต)

ป., ส. หมายถึง ภาษาบาลีหรือสันสกฤต (บาลีหรือสันสกฤต)

การสร้างคำสมาสในไตรภูมิภูามีวิธี

การวิเคราะห์ ดังตัวอย่าง

คำสมาส : คติธรรม

จำนวนคำ : 2 คำ

วิธีการสร้างคำ : คติ + ธรรม

ชนิดของคำ : นาม (ป.) + นาม (ส.)

4. เสนอผลการวิจัยด้วยวิธีพรรณนาวิเคราะห์และแสดงสถิติประกอบผลการวิจัย

## ผลการวิจัย

จากการวิเคราะห์คำสมาสในไตรภูมิภูจำนวน 319 คำ แบ่งการสร้างคำสมาสเป็น 4 กลุ่ม ได้แก่ การสร้างคำสมาสที่มี 2 คำ การสร้างคำสมาสที่มี 3 คำ การสร้างคำสมาสที่มี 4 คำ และการสร้างคำสมาสที่มี 5 คำ ดังนี้

### การสร้างคำสมาสที่มี 2 คำ

การสร้างคำสมาสที่มี 2 คำ แบ่งเป็น 6 แบบหลัก

1. การสร้างคำสมาสแบบ นาม + นาม แบ่งเป็น 9 แบบย่อย ได้แก่

1) นาม (ป.) + นาม (ป.) ประกอบด้วยคำที่ 1 ที่เป็นคำนาม (บาลี) และคำที่ 2 ที่เป็นคำนาม (บาลี) พบ 42 คำ (17.35 %) เช่น จุฬามณี = จุฬา + มณี

2) นาม (ป.) + นาม (ส.) ประกอบด้วยคำที่ 1 เป็นคำนาม (บาลี) และคำที่ 2 เป็นคำนาม (สันสกฤต) พบ 16 คำ (6.61 %) เช่น ภพจักร = ภพ + จักร

3) นาม (ส.) + นาม (ป.) ประกอบด้วยคำที่ 1 เป็นคำนาม (สันสกฤต) และคำที่ 2 เป็นคำนาม (บาลี) พบ 18 คำ (7.44 %) เช่น อรรถกถา = อรรถ + กถา

4) นาม (ส.) + นาม (ส.) ประกอบด้วยคำที่ 1 เป็นคำนาม (สันสกฤต) และคำที่ 2 เป็นคำนาม (สันสกฤต) พบ 8 คำ (3.30 %) เช่น เศวตฉัตร = เศวต + ฉัตร

5) นาม (ป.) + นาม (ป., ส.) ประกอบด้วยคำที่ 1 เป็นคำนาม (บาลี) และคำที่ 2 เป็นคำนาม (บาลีหรือสันสกฤต) พบ 31 คำ (12.81 %) เช่น คดีโลก = คดี + โลก

6) นาม (ส.) + นาม (ป., ส.) ประกอบด้วยคำที่ 1 เป็นคำนาม (สันสกฤต) และคำที่ 2 เป็นคำนาม (บาลีหรือสันสกฤต) พบ 12 คำ (4.96 %) เช่น ครุฑราช = ครุฑ + ราช

7) นาม (ป., ส.) + นาม (ป.) ประกอบด้วยคำที่ 1 เป็นคำนาม (บาลีหรือสันสกฤต) และคำที่ 2 เป็นคำนาม (บาลี) พบ 25 คำ (10.33 %) เช่น อชวิที = อช + วิที

8) นาม (ป., ส.) + นาม (ส.) ประกอบด้วยคำที่ 1 เป็นคำนาม (บาลีหรือสันสกฤต) และคำที่ 2 เป็นคำนาม (สันสกฤต) พบ 10 คำ (4.13 %) เช่น ชนกรรม = ชน + กรรม

9) นาม (ป., ส.) + นาม (ป., ส.) ประกอบด้วยคำที่ 1 เป็นคำนาม (บาลีหรือสันสกฤต) และคำที่ 2 เป็นคำนาม (บาลีหรือสันสกฤต) พบ 16 คำ (6.61 %) เช่น นารีผล = นารี + ผล

**2. การสร้างคำสมาสแบบ นาม + กริยา**  
แบ่งเป็น 4 แบบย่อย ได้แก่

1) นาม (ป.) + กริยา (ป.) ประกอบด้วยคำที่ 1 เป็นคำนาม (บาลี) และคำที่ 2 เป็นคำกริยา (บาลี) พบ 2 คำ (0.83 %) เช่น ชาตินิพพาน = ชาติ + นิพพาน

2) นาม (ป.) + กริยา (ส.) ประกอบด้วยคำที่ 1 เป็นคำนาม (บาลี) และคำที่ 2 เป็นคำกริยา (สันสกฤต) พบ 2 คำ (0.83 %) เช่น ภัตกฤตย์ = ภัต + กฤตย์

3) นาม (ส.) + กริยา (ป.) ประกอบด้วยคำที่ 1 เป็นคำนาม (สันสกฤต) และคำที่ 2 เป็นคำกริยา (บาลี) พบ 2 คำ (0.83 %) เช่น มิตรนิพพาน = มิตร + นิพพาน

4) นาม (ป., ส.) + กริยา (ป.) ประกอบด้วยคำที่ 1 เป็นคำนาม (บาลีหรือสันสกฤต) และคำที่ 2 เป็นคำกริยา (บาลี) พบ 4 คำ (1.65 %) เช่น หิมวันต์ = หิม + วันต์

**3. การสร้างคำสมาสแบบ นาม + วิเศษณ์**  
แบ่งเป็น 2 แบบย่อย ได้แก่

1) นาม (ป.) + วิเศษณ์ (ป.) ประกอบด้วยคำที่ 1 เป็นคำนาม (บาลี) และคำที่ 2 เป็นคำวิเศษณ์ (บาลี) พบ 2 คำ (0.83 %) เช่น จิตตวิสุทธิ = จิตต + วิสุทธิ

2) นาม (ส.) + วิเศษณ์ (ป.) ประกอบด้วยคำที่ 1 เป็นคำนาม (สันสกฤต) และคำที่ 2 เป็นคำวิเศษณ์ (บาลี) พบ 1 คำ (0.41 %) ได้แก่ ศีลวิสุทธิ = ศีล + วิสุทธิ

**4. การสร้างคำสมาสแบบ วิเศษณ์ + นาม**  
แบ่งเป็น 9 แบบย่อย ได้แก่

1) วิเศษณ์ (ป.) + นาม (ป.) ประกอบด้วยคำที่ 1 เป็นคำวิเศษณ์ (บาลี) และคำที่ 2 เป็นคำนาม (บาลี) พบ 18 คำ (7.44 %) เช่น มิจฉาทิฏฐิ = มิจฉา + ทิฏฐิ

2) วิเศษณ์ (ป.) + นาม (ส.) ประกอบด้วยคำที่ 1 เป็นคำวิเศษณ์ (บาลี) และคำที่ 2 เป็นคำนาม (สันสกฤต) พบ 9 คำ (3.72 %) เช่น ปัญจศีล = ปัญจ + ศีล

3) วิเศษณ์ (ป.) + นาม (ป., ส.) ประกอบด้วยคำที่ 1 เป็นคำวิเศษณ์ (บาลี) และคำที่ 2 เป็นคำนาม (บาลีหรือสันสกฤต) พบ 5 คำ (2.07 %) เช่น ปัจฉิมชาติ = ปัจฉิม + ชาติ

4) วิเศษณ์ (ส.) + นาม (ป.) ประกอบด้วยคำที่ 1 เป็นคำวิเศษณ์ (สันสกฤต) และคำที่ 2 เป็นคำนาม (บาลี) พบ 2 คำ (0.83 %) เช่น ภัทราโบกขรณี = ภัทรา + โบกขรณี

5) วิเศษณ์ (ส.) + นาม (ส.) ประกอบด้วยคำที่ 1 เป็นคำวิเศษณ์ (สันสกฤต) และคำที่ 2 เป็นคำนาม (สันสกฤต) พบ 1 คำ (0.41 %) ได้แก่ วิปูลบรรพต = วิปูล + บรรพต

6) วิเศษณ์ (ส.) + นาม (ป., ส.) ประกอบด้วยคำที่ 1 เป็นคำวิเศษณ์ (สันสกฤต) และคำที่ 2 เป็นคำนาม (บาลีหรือสันสกฤต) พบ 3 คำ (1.24 %) เช่น ไตรเหตุ = ไตร + เหตุ

7) วิเศษณ์ (ป., ส.) + นาม (ป.) ประกอบด้วยคำที่ 1 เป็นคำวิเศษณ์ (บาลีหรือสันสกฤต) และคำที่ 2 เป็นคำนาม (บาลี) พบ 5 คำ (2.07 %) เช่น หีนดิกะ = หีน + ดิกะ

8) วิเศษณ์ (ป., ส.) + นาม (ส.) ประกอบด้วยคำที่ 1 เป็นคำวิเศษณ์ (บาลีหรือสันสกฤต) และคำที่ 2 เป็นคำนาม (สันสกฤต) พบ 4 คำ (1.65 %) เช่น อุปทรัพย์ = อุป + ทรัพย์

9) วิเศษณ์ (ป., ส.) + นาม (ป., ส.) ประกอบด้วยคำที่ 1 เป็นคำวิเศษณ์ (บาลีหรือสันสกฤต) และคำที่ 2 เป็นคำนาม (บาลีหรือสันสกฤต) พบ 1 คำ (0.41 %) ได้แก่ วิการรูป = วิการ + รูป

5. การสร้างคำสมาสแบบ วิเศษณ์ + กริยา พบ 1 แบบ คือ วิเศษณ์ (ป.) + กริยา (ป.) ประกอบด้วยคำที่ 1 เป็นคำวิเศษณ์ (บาลี) และคำที่ 2 เป็นคำกริยา (บาลี) พบ 2 คำ (0.83 %) เช่น สุกัญญนิพพาน = สุกัญญ + นิพพาน

6. การสร้างคำสมาสแบบ วิเศษณ์ + วิเศษณ์ พบ 1 แบบ คือ วิเศษณ์ (ส.) + วิเศษณ์ (ส.) ประกอบด้วยคำที่ 1 เป็นคำวิเศษณ์ (สันสกฤต) และคำที่ 2 เป็นคำวิเศษณ์ (สันสกฤต) พบ 1 คำ (0.41 %) ได้แก่ ไตรตริงษ์ = ไตร + ตริงษ์

### การสร้างคำสมาสที่มี 3 คำ

การสร้างคำสมาสที่มี 3 คำ แบ่งเป็น 5 แบบหลัก

1. การสร้างคำสมาสแบบ นาม + นาม + นาม แบ่งเป็น 16 แบบย่อย ได้แก่

1) นาม (ป.) + นาม (ป.) + นาม (ป.) ประกอบด้วยคำที่ 1 เป็นคำนาม (บาลี) คำที่ 2 เป็นคำนาม (บาลี) และคำที่ 3 เป็นคำนาม (บาลี) พบ 2 คำ (2.99 %) เช่น ทิพพโสตญาณ = ทิพพ + โสต + ญาณ

2) นาม (ป.) + นาม (ป.) + นาม (ส.) ประกอบด้วยคำที่ 1 เป็นคำนาม (บาลี) คำที่ 2 เป็นคำนาม (บาลี) และคำที่ 3 เป็นคำนาม (สันสกฤต) พบ 4 คำ (5.97 %) เช่น สุริยเทพบุตร = สุริย + เทพ + บุตร

3) นาม (ป.) + นาม (ส.) + นาม (ป.) ประกอบด้วยคำที่ 1 เป็นคำนาม (บาลี) คำที่ 2 เป็นคำนาม (สันสกฤต) และคำที่ 3 เป็นคำนาม (บาลี) พบ 2 คำ (2.99 %) เช่น ทิพพจักขุญาณ = ทิพพ + จักขุ + ญาณ

4) นาม (ป.) + นาม (ป.) + นาม (ป., ส.) ประกอบด้วยคำที่ 1 เป็นคำนาม (บาลี) คำที่ 2 เป็นคำนาม (บาลี) และคำที่ 3 เป็นคำนาม (บาลีหรือสันสกฤต) พบ 2 คำ (2.99 %) เช่น โสดาปัตติผล = โสดา + ปัตติ + ผล

5) นาม (ป.) + นาม (ป., ส.) + นาม (ป.) ประกอบด้วยคำที่ 1 เป็นคำนาม (บาลี) คำที่ 2 เป็นคำนาม (บาลีหรือสันสกฤต) และคำที่ 3 เป็นคำนาม (บาลี) พบ 1 คำ (1.49 %) ได้แก่ อรหัตตผลจิต = อรหัตต + ผล + จิต

6) นาม (ป.) + นาม (ป., ส.) + นาม (ป., ส.) ประกอบด้วยคำที่ 1 เป็นคำนาม (บาลี) คำที่ 2 เป็นคำนาม (บาลีหรือสันสกฤต) และคำที่ 3 เป็นคำนาม (บาลีหรือสันสกฤต) พบ 3 คำ (4.47 %) เช่น อิตถิภาวรูป = อิตถิ + ภาว + รูป

7) นาม (ส.) + นาม (ป.) + นาม (ส.) ประกอบด้วยคำที่ 1 เป็นคำนาม (สันสกฤต) คำที่ 2 เป็นคำนาม (บาลี) และคำที่ 3 เป็นคำนาม (สันสกฤต) พบ 1 คำ (1.49 %) ได้แก่ จันทรเทพบุตร = จันทร + เทพ + บุตร

8) นาม (ส.) + นาม (ส.) + นาม (ส.) ประกอบด้วยคำที่ 1 เป็นคำนาม (สันสกฤต) คำที่ 2 เป็นคำนาม (สันสกฤต) และคำที่ 3 เป็นคำนาม (สันสกฤต) พบ 2 คำ (2.99 %) เช่น มฤคเศียรนักษัตร = มฤค + เศียร + นักษัตร

9) นาม (ส.) + นาม (ป., ส.) + นาม (ป.) ประกอบด้วยคำที่ 1 เป็นคำนาม (สันสกฤต) คำที่ 2 เป็นคำนาม (บาลีหรือสันสกฤต) และคำที่ 3 เป็นคำนาม (บาลี) พบ 1 คำ (1.49 %) ได้แก่ โคตรภูจิต = โคตร + ภู + จิต

10) นาม (ส.) + นาม (ป., ส.) + นาม (ป., ส.) ประกอบด้วยคำที่ 1 เป็นคำนาม (สันสกฤต)

คำที่ 2 เป็นคำนาม (บาลีหรือสันสกฤต) และคำที่ 3 เป็นคำนาม (บาลีหรือสันสกฤต) พบ 2 คำ (2.99 %) เช่น อุตตรผลคุณ = อุตตร + ผล + คุณ

11) นาม (ป., ส.) + นาม (ป.) + นาม (ป.) ประกอบด้วยคำที่ 1 เป็นคำนาม (บาลีหรือสันสกฤต) คำที่ 2 เป็นคำนาม (บาลี) และคำที่ 3 เป็นคำนาม (บาลี) พบ 3 คำ (4.47 %) เช่น กามฉันทนิวรรณ์ = กาม + ฉันท + นิวรรณ์

12) นาม (ป., ส.) + นาม (ป.) + นาม (ส.) ประกอบด้วยคำที่ 1 เป็นคำนาม (บาลีหรือสันสกฤต) คำที่ 2 เป็นคำนาม (บาลี) และคำที่ 3 เป็นคำนาม (สันสกฤต) พบ 1 คำ (1.49 %) ได้แก่ สารมณฑกัลป์ = สาร + มณฑ + กัลป์

13) นาม (ป., ส.) + นาม (ป.) + นาม (ป., ส.) ประกอบด้วยคำที่ 1 เป็นคำนาม (บาลีหรือสันสกฤต) คำที่ 2 เป็นคำนาม (บาลี) และคำที่ 3 เป็นคำนาม (บาลีหรือสันสกฤต) พบ 4 คำ (5.97 %) เช่น มังคลหัตถิติกุล = มังคล + หัตถิ + กุล

14) นาม (ป., ส.) + นาม (ส.) + นาม (ป.) ประกอบด้วยคำที่ 1 เป็นคำนาม (บาลีหรือสันสกฤต) คำที่ 2 เป็นคำนาม (สันสกฤต) และคำที่ 3 เป็นคำนาม (บาลี) พบ 2 คำ (2.99 %) เช่น ปริกรรมภาวนา = ปริ + กรรม + ภาวนา

15) นาม (ป., ส.) + นาม (ส.) + นาม (ป., ส.) ประกอบด้วยคำที่ 1 เป็นคำนาม (บาลีหรือสันสกฤต) คำที่ 2 เป็นคำนาม (สันสกฤต) และคำที่ 3 เป็นคำนาม (บาลีหรือสันสกฤต) พบ 3 คำ (4.47 %) เช่น พลจักรวรรดิราช = พล + จักรวรรดิ + ราช

16) นาม (ป., ส.) + นาม (ป., ส.) + นาม (ป.) ประกอบด้วยคำที่ 1 เป็นคำนาม (บาลีหรือสันสกฤต) คำที่ 2 เป็นคำนาม (บาลีหรือสันสกฤต) และคำที่ 3 เป็นคำนาม (บาลี) พบ 3 คำ (4.47 %) เช่น ชัยวาทสาสน = ชัย + วาท + สาสน

**2. การสร้างคำสมาสแบบ นาม + กริยา + นาม** แบ่งเป็น 2 แบบย่อย ได้แก่

1) นาม (ป.) + กริยา (ป., ส.) + นาม (ป., ส.) ประกอบด้วยคำที่ 1 เป็นคำนาม (บาลี) คำที่ 2 เป็นคำกริยา (บาลีหรือสันสกฤต) และคำที่ 3 เป็นคำนาม (บาลีหรือสันสกฤต) พบ 1 คำ (1.49 %) ได้แก่ อุตฺตฺรูป = อุตฺ + ฺต + ฺรูป

2) นาม (ส.) + กริยา (ป., ส.) + นาม (ป., ส.) ประกอบด้วยคำที่ 1 เป็นคำนาม (สันสกฤต) คำที่ 2 เป็นคำกริยา (บาลีหรือสันสกฤต) และคำที่ 3 เป็นคำนาม (บาลีหรือสันสกฤต) พบ 2 คำ (2.99 %) เช่น กรรมชวต = กรรม + ฺช + วต

**3. การสร้างคำสมาสแบบ นาม + วิเศษณ์ + นาม** แบ่งเป็น 3 แบบย่อย ได้แก่

1) นาม (ป.) + วิเศษณ์ (ป.) + นาม (ป.) ประกอบด้วยคำที่ 1 เป็นคำนาม (บาลี) คำที่ 2 เป็นคำวิเศษณ์ (บาลี) และคำที่ 3 เป็นคำนาม (บาลี) พบ 2 คำ (2.99 %) เช่น ภาวนาอนิจจังสังขาร = ภาวนา + อนิจจัง + สังขาร

2) นาม (ส.) + วิเศษณ์ (ป.) + นาม (ป., ส.) ประกอบด้วยคำที่ 1 เป็นคำนาม (สันสกฤต) คำที่ 2 เป็นคำวิเศษณ์ (บาลี) และคำที่ 3 เป็นคำนาม (บาลีหรือสันสกฤต) พบ 1 คำ (1.49 %) ได้แก่ โยนิปฏิสนธิ = โยนิ + ปฏิ + สนธิ

3) นาม (ป., ส.) + วิเศษณ์ (ป.) + นาม (ป., ส.) ประกอบด้วยคำที่ 1 เป็นคำนาม (บาลีหรือสันสกฤต) คำที่ 2 เป็นคำวิเศษณ์ (บาลี) และคำที่ 3 เป็นคำนาม (บาลีหรือสันสกฤต) พบ 1 คำ (1.49 %) ได้แก่ โลहितปุปพนรก = โลहित + ปุพพ + นรก

**4. การสร้างคำสมาสแบบ วิเศษณ์ + นาม + นาม** แบ่งเป็น 15 แบบย่อย ได้แก่

1) วิเศษณ์ (ป.) + นาม (ป.) + นาม (ป.) ประกอบด้วยคำที่ 1 เป็นคำวิเศษณ์ (บาลี) คำที่ 2 เป็นคำนาม (บาลี) และคำที่ 3 เป็นคำนาม (บาลี) พบ 2 คำ (2.99 %) เช่น ปฏิภาคนิมิต = ปฏิ + ภาค + นิมิต

2) วิเศษณ์ (ป.) + นาม (ป.) + นาม (ป., ส.) ประกอบด้วยคำที่ 1 เป็นคำวิเศษณ์ (บาลี)

คำที่ 2 เป็นคำนาม (บาลี) และคำที่ 3 เป็นคำนาม (บาลีหรือสันสกฤต) พบ 3 คำ (4.47 %) เช่น ประจิตตวาท = ประ + จิตต + วาท

3) วิเศษณ์ (ป.) + นาม (ส.) + นาม (ป.) ประกอบด้วยคำที่ 1 เป็นคำวิเศษณ์ (บาลี) คำที่ 2 เป็นคำนาม (สันสกฤต) และคำที่ 3 เป็นคำนาม (บาลี) พบ 1 คำ (1.49 %) ได้แก่ จพรรณรังสี = จ + พรรณ + รังสี

4) วิเศษณ์ (ป.) + นาม (ส.) + นาม (ป., ส.) ประกอบด้วยคำที่ 1 เป็นคำวิเศษณ์ (บาลี) คำที่ 2 เป็นคำนาม (สันสกฤต) และคำที่ 3 เป็นคำนาม (บาลีหรือสันสกฤต) พบ 1 คำ (1.49 %) ได้แก่ อนันตจักรวาล = อนันต + จักร + วาล

5) วิเศษณ์ (ป.) + นาม (ป., ส.) + นาม (ป.) ประกอบด้วยคำที่ 1 เป็นคำวิเศษณ์ (บาลี) คำที่ 2 เป็นคำนาม (บาลีหรือสันสกฤต) และคำที่ 3 เป็นคำนาม (บาลี) พบ 2 คำ (2.99 %) เช่น พาทริกมณฑลภาค = พาทริก + มณฑล + ภาค

6) วิเศษณ์ (ป.) + นาม (ป., ส.) + นาม (ส.) ประกอบด้วยคำที่ 1 เป็นคำวิเศษณ์ (บาลี) คำที่ 2 เป็นคำนาม (บาลีหรือสันสกฤต) และคำที่ 3 เป็นคำนาม (สันสกฤต) พบ 1 คำ (1.49 %) ได้แก่ อภิชาติบุตร = อภิ + ชาติ + บุตร

7) วิเศษณ์ (ป.) + นาม (ป., ส.) + นาม (ป., ส.) ประกอบด้วยคำที่ 1 เป็นคำวิเศษณ์ (บาลี) คำที่ 2 เป็นคำนาม (บาลีหรือสันสกฤต) และคำที่ 3 เป็นคำนาม (บาลีหรือสันสกฤต) พบ 2 คำ (2.99 %) เช่น โสฬสรูปพรหม = โสฬส + รูป + พรหม

8) วิเศษณ์ (ส.) + นาม (ป.) + นาม (ป., ส.) ประกอบด้วยคำที่ 1 เป็นคำวิเศษณ์ (สันสกฤต) คำที่ 2 เป็นคำนาม (บาลี) และคำที่ 3 เป็นคำนาม (บาลีหรือสันสกฤต) พบ 1 คำ (1.49 %) ได้แก่ ทิพยอสุรกาย = ทิพย + อสุร + กาย

9) วิเศษณ์ (ส.) + นาม (ป., ส.) + นาม (ส.) ประกอบด้วยคำที่ 1 เป็นคำวิเศษณ์ (สันสกฤต) คำที่ 2 เป็นคำนาม (บาลีหรือสันสกฤต) และคำที่ 3

เป็นคำนาม (สันสกฤต) พบ 1 คำ (1.49 %) ได้แก่ ตริภูมิบรรพต = ตริ + ภูมิ + บรรพต

10) วิเศษณ์ (ส.) + นาม (ป., ส.) + นาม (ป., ส.) ประกอบด้วยคำที่ 1 เป็นคำวิเศษณ์ (สันสกฤต) คำที่ 2 เป็นคำนาม (บาลีหรือสันสกฤต) และคำที่ 3 เป็นคำนาม (บาลีหรือสันสกฤต) พบ 1 คำ (1.49 %) ได้แก่ สรรพกามททะ = สรรพ + กาม + ททะ

11) วิเศษณ์ (ป., ส.) + นาม (ป.) + นาม (ป., ส.) ประกอบด้วยคำที่ 1 เป็นคำวิเศษณ์ (บาลีหรือสันสกฤต) คำที่ 2 เป็นคำนาม (บาลี) และคำที่ 3 เป็นคำนาม (บาลีหรือสันสกฤต) พบ 1 คำ (1.49 %) ได้แก่ อโศโสดุ = อ + โส + เหตุ

12) วิเศษณ์ (ป., ส.) + นาม (ส.) + นาม (ป.) ประกอบด้วยคำที่ 1 เป็นคำวิเศษณ์ (บาลีหรือสันสกฤต) คำที่ 2 เป็นคำนาม (สันสกฤต) และคำที่ 3 เป็นคำนาม (บาลี) พบ 1 คำ (1.49 %) ได้แก่ อนิมิตตวิโมกข์ = อ + นิमितต + วิโมกข์

13) วิเศษณ์ (ป., ส.) + นาม (ป., ส.) + นาม (ป.) ประกอบด้วยคำที่ 1 เป็นคำวิเศษณ์ (บาลีหรือสันสกฤต) คำที่ 2 เป็นคำนาม (บาลีหรือสันสกฤต) และคำที่ 3 เป็นคำนาม (บาลี) พบ 2 คำ (2.99 %) เช่น อชาติสาลี = อ + ชาติ + สาลี

14) วิเศษณ์ (ป., ส.) + นาม (ป., ส.) + นาม (ส.) ประกอบด้วยคำที่ 1 เป็นคำวิเศษณ์ (บาลีหรือสันสกฤต) คำที่ 2 เป็นคำนาม (บาลีหรือสันสกฤต) และคำที่ 3 เป็นคำนาม (สันสกฤต) พบ 1 คำ (1.49 %) ได้แก่ อนุชาติบุตร = อนุ + ชาติ + บุตร

15) วิเศษณ์ (ป., ส.) + นาม (ป., ส.) + นาม (ป., ส.) ประกอบด้วยคำที่ 1 เป็นคำวิเศษณ์ (บาลีหรือสันสกฤต) คำที่ 2 เป็นคำนาม (บาลีหรือสันสกฤต) และคำที่ 3 เป็นคำนาม (บาลีหรือสันสกฤต) พบ 2 คำ (2.99 %) เช่น อรูปพรหม = อ + รูป + พรหม

5. การสร้างคำสมาสแบบ วิเศษณ์ + วิเศษณ์ + นาม แบ่งเป็น 2 แบบย่อย ได้แก่

1) วิเศษณ์ (ป., ส.) + วิเศษณ์ (ป.) + นาม (ส.) ประกอบด้วยคำที่ 1 เป็นคำวิเศษณ์ (บาลีหรือสันสกฤต) คำที่ 2 เป็นคำวิเศษณ์ (บาลี) และคำที่ 3 เป็นคำนาม (สันสกฤต) พบ 1 คำ (1.49 %) ได้แก่ อสังยุตีสัตว์ = อ + สังยุตฺ + สัตว์

2) วิเศษณ์ (ป., ส.) + วิเศษณ์ (ป.) + นาม (ป., ส.) ประกอบด้วยคำที่ 1 เป็นคำวิเศษณ์ (บาลีหรือสันสกฤต) คำที่ 2 เป็นคำวิเศษณ์ (บาลี) และคำที่ 3 เป็นคำนาม (บาลีหรือสันสกฤต) พบ 1 คำ (1.49 %) ได้แก่ อสังยุตฺพรหม = อ + สังยุตฺ + พรหม

#### การสร้างคำสมาสที่มี 4 คำ

การสร้างคำสมาสที่มี 4 คำ แบ่งเป็น 3 แบบหลัก

1. การสร้างคำสมาสแบบ นาม + นาม + นาม + นาม พบ 1 แบบ คือ นาม (ป., ส.) + นาม (ป.) + นาม (ป.) + นาม (ป.) ประกอบด้วยคำที่ 1 เป็นคำนาม (บาลีหรือสันสกฤต) คำที่ 2 เป็นคำนาม (บาลี) คำที่ 3 เป็นคำนาม (บาลี) และคำที่ 4 เป็นคำนาม (บาลี) พบ 1 คำ (11.11 %) ได้แก่ ปริจิตตวิชาญาณ = ปริ + จิตต + วิชา + ญาณ

2. การสร้างคำสมาสแบบ วิเศษณ์ + นาม + นาม + นาม แบ่งเป็น 4 แบบย่อย ได้แก่

1) วิเศษณ์ (ป.) + นาม (ป.) + นาม (ป.) + นาม (ป.) ประกอบด้วยคำที่ 1 เป็นคำวิเศษณ์ (บาลี) คำที่ 2 เป็นคำนาม (บาลี) คำที่ 3 เป็นคำนาม (บาลี) และคำที่ 4 เป็นคำนาม (บาลี) พบ 1 คำ (11.11 %) ได้แก่ จตุธาตววิภูฐาน = จตุ + ธาตุ + ววิภู + ฐาน

2) วิเศษณ์ (ป.) + นาม (ป.) + นาม (ป., ส.) + นาม (ส.) ประกอบด้วยคำที่ 1 เป็นคำวิเศษณ์ (บาลี) คำที่ 2 เป็นคำนาม (บาลี) คำที่ 3 เป็นคำนาม (บาลีหรือสันสกฤต) และคำที่ 4 เป็นคำนาม (สันสกฤต) พบ 1 คำ (11.11 %) ได้แก่ ปัญจสิขรเทวบุตร = ปัญจ + สิขร + เทว + บุตร

3) วิเศษณ์ (ป., ส.) + นาม (ป., ส.) + นาม (ป., ส.) + นาม (ป.) ประกอบด้วยคำที่ 1 เป็น

คำวิเศษณ์ (บาลีหรือสันสกฤต) คำที่ 2 เป็นคำนาม (บาลีหรือสันสกฤต) คำที่ 3 เป็นคำนาม (บาลีหรือสันสกฤต) และคำที่ 4 เป็นคำนาม (บาลี) พบ 1 คำ (11.11 %) ได้แก่ อรูปราคกิเลส = อ + รูป + ราก + กิเลส

4) วิเศษณ์ (ป., ส.) + นาม (ป., ส.) + นาม (ป., ส.) + นาม (ป., ส.) ประกอบด้วยคำที่ 1 เป็นคำวิเศษณ์ (บาลีหรือสันสกฤต) คำที่ 2 เป็นคำนาม (บาลีหรือสันสกฤต) คำที่ 3 เป็นคำนาม (บาลีหรือสันสกฤต) และคำที่ 4 เป็นคำนาม (บาลีหรือสันสกฤต) พบ 1 คำ (11.11 %) ได้แก่ อรูปพรหมโลก = อ + รูป + พรหม + โลก

3. การสร้างคำสมาสแบบ วิเศษณ์ + นาม + วิเศษณ์ + นาม แบ่งเป็น 2 แบบย่อย ได้แก่

1) วิเศษณ์ (ส.) + นาม (ป., ส.) + วิเศษณ์ (ป.) + นาม (ป., ส.) ประกอบด้วยคำที่ 1 เป็นคำวิเศษณ์ (สันสกฤต) คำที่ 2 เป็นคำนาม (บาลีหรือสันสกฤต) คำที่ 3 เป็นคำวิเศษณ์ (บาลี) และคำที่ 4 เป็นคำนาม (บาลีหรือสันสกฤต) พบ 1 คำ (11.11 %) ได้แก่ ตริเหตุปฏิสนธิ = ตริ + เหตุ + ปฏิ + สนธิ

2) วิเศษณ์ (ป., ส.) + นาม (ป., ส.) + วิเศษณ์ (ป.) + นาม (ป., ส.) ประกอบด้วยคำที่ 1 เป็นคำวิเศษณ์ (บาลีหรือสันสกฤต) คำที่ 2 เป็นคำนาม (บาลีหรือสันสกฤต) คำที่ 3 เป็นคำวิเศษณ์ (บาลี) และคำที่ 4 เป็นคำนาม (บาลีหรือสันสกฤต) พบ 3 คำ (33.33 %) เช่น ทวิเหตุปฏิสนธิ = ทวิ + เหตุ + ปฏิ + สนธิ

#### การสร้างคำสมาสที่มี 5 คำ

การสร้างคำสมาสที่มี 5 คำ พบ 1 แบบหลัก ได้แก่ การสร้างคำสมาสแบบ นาม + นาม + นาม + นาม + นาม คือ นาม (ป.) + นาม (ป., ส.) + นาม (ป., ส.) + นาม (ป., ส.) + นาม (ส.) ประกอบด้วยคำที่ 1 เป็นคำนาม (บาลี) คำที่ 2 เป็นคำนาม (บาลีหรือสันสกฤต) คำที่ 3 เป็นคำนาม (บาลีหรือสันสกฤต) คำที่ 4 เป็นคำนาม (บาลีหรือสันสกฤต) และคำที่ 5 เป็นคำนาม (สันสกฤต) พบ 1 คำ ได้แก่

ฉัททันตคช ราชโพธิสัตว์ = ฉัททันต + คช + ราช  
+ โพธิ + สัตว์

จำนวนคำและคำร้อยละของรูปแบบการ  
สร้างคำสมาสในไตรภูมิภกตา แสดงเป็นตารางได้  
ดังนี้

ตารางที่ 1 จำนวนคำและคำร้อยละของรูปแบบการสร้างคำสมาสในไตรภูมิภกตา

| การสร้างคำสมาส           |                     |                               |                     |                                     |                     |                                   |                     |
|--------------------------|---------------------|-------------------------------|---------------------|-------------------------------------|---------------------|-----------------------------------|---------------------|
| 2 คำ                     |                     | 3 คำ                          |                     | 4 คำ                                |                     | 5 คำ                              |                     |
| รูปแบบการสร้าง<br>คำสมาส | จำนวนคำ<br>(ร้อยละ) | รูปแบบการสร้างคำ<br>สมาส      | จำนวนคำ<br>(ร้อยละ) | รูปแบบการสร้าง<br>คำสมาส            | จำนวนคำ<br>(ร้อยละ) | รูปแบบการสร้าง<br>คำสมาส          | จำนวนคำ<br>(ร้อยละ) |
| 1. นาม + นาม             | 178<br>(73.55)      | 1. นาม + นาม +<br>นาม         | 36<br>(53.73)       | 1. นาม + นาม +<br>นาม + นาม         | 1<br>(11.11)        | 1. นาม + นาม +<br>นาม + นาม + นาม | 1<br>(100)          |
| 2. นาม + กริยา           | 10<br>(4.13)        | 2. นาม + กริยา +<br>นาม       | 3<br>(4.47)         | 2. วิเศษณ์ + นาม<br>+ นาม + นาม     | 4<br>(44.44)        |                                   |                     |
| 3. นาม + วิเศษณ์         | 3<br>(1.24)         | 3. นาม + วิเศษณ์ +<br>นาม     | 4<br>(5.97)         | 3. วิเศษณ์ + นาม<br>+ วิเศษณ์ + นาม | 4<br>(44.44)        |                                   |                     |
| 4. วิเศษณ์ + นาม         | 48<br>(19.83)       | 4. วิเศษณ์ + นาม +<br>นาม     | 22<br>(32.84)       |                                     |                     |                                   |                     |
| 5. วิเศษณ์ + กริยา       | 2<br>(0.83)         | 5. วิเศษณ์ + วิเศษณ์ +<br>นาม | 2<br>(2.99)         |                                     |                     |                                   |                     |
| 6. วิเศษณ์ + วิเศษณ์     | 1<br>(0.41)         |                               |                     |                                     |                     |                                   |                     |
| รวม                      | 242<br>(100)        | รวม                           | 67<br>(100)         | รวม                                 | 9<br>(100)          | รวม                               | 1<br>(100)          |

จากตารางที่ 1 การสร้างคำสมาสในไตรภูมิ  
ภกตาแบ่งเป็น 4 กลุ่ม คือ 1) การสร้างคำสมาสที่มี  
2 คำ พบ 6 แบบหลัก 2) การสร้างคำสมาสที่มี 3 คำ  
พบ 5 แบบหลัก 3) การสร้างคำสมาสที่มี 4 คำ พบ  
3 แบบหลัก 4) การสร้างคำสมาสที่มี 5 คำ พบ 1  
แบบหลัก ทั้งนี้รูปแบบการสร้างคำสมาสที่พบมาก  
ที่สุดในแต่ละกลุ่ม คือ 1) นาม + นาม 2) นาม +  
นาม + นาม 3) วิเศษณ์ + นาม + นาม + นาม และ

วิเศษณ์ + นาม + วิเศษณ์ + นาม 4) นาม + นาม  
+ นาม + นาม + นาม ตามลำดับ

เมื่อพิจารณาจำนวนการสร้างคำสมาสใน  
ไตรภูมิภกตา พบคำสมาส 319 คำ แบ่งเป็น 4 กลุ่ม  
เรียงลำดับจำนวนคำจากมากไปน้อย ได้แก่ การ  
สร้างคำสมาสที่มี 2 คำ พบ 242 คำ การสร้างคำ  
สมาสที่มี 3 คำ พบ 67 คำ การสร้างคำสมาสที่มี 4  
คำ พบ 9 คำ และการสร้างคำสมาสที่มี 5 คำ พบ 1  
คำ แสดงเป็นตารางได้ดังนี้

ตารางที่ 2 จำนวนคำและคำร้อยละของการสร้างคำสมาส 4 กลุ่ม

| การสร้างคำสมาส           | จำนวนคำ | ร้อยละ |
|--------------------------|---------|--------|
| การสร้างคำสมาสที่มี 2 คำ | 242     | 75.86  |
| การสร้างคำสมาสที่มี 3 คำ | 67      | 21     |
| การสร้างคำสมาสที่มี 4 คำ | 9       | 2.82   |
| การสร้างคำสมาสที่มี 5 คำ | 1       | 0.31   |
| รวม                      | 319     | 100    |

## สรุป

การสร้างคำสมาสในไตรภูมิภูมิกถา แบ่งเป็น 4 กลุ่ม ได้แก่

1. การสร้างคำสมาสที่มี 2 คำ พบ 6 แบบหลัก เป็นการสร้างคำสมาสแบบ นาม + นาม มากที่สุด รองลงมาเป็นแบบ วิเศษณ์ + นาม, นาม + กริยา, นาม + วิเศษณ์, วิเศษณ์ + กริยา, วิเศษณ์ + วิเศษณ์

2. การสร้างคำสมาสที่มี 3 คำ พบ 5 แบบหลัก เป็นการสร้างคำสมาสแบบ นาม + นาม + นาม มากที่สุด รองลงมาเป็นแบบ วิเศษณ์ + นาม + นาม, นาม + วิเศษณ์ + นาม, นาม + กริยา + นาม, วิเศษณ์ + วิเศษณ์ + นาม

3. การสร้างคำสมาสที่มี 4 คำ พบ 3 แบบหลัก เป็นการสร้างคำสมาสแบบ วิเศษณ์ + นาม + นาม + นาม และ วิเศษณ์ + นาม + วิเศษณ์ + นาม มากที่สุด รองลงมาเป็นแบบ นาม + นาม + นาม + นาม

4. การสร้างคำสมาสที่มี 5 คำ พบ 1 แบบ เป็นการสร้างคำสมาสแบบ นาม + นาม + นาม + นาม + นาม

เมื่อพิจารณาจำนวนการสร้างคำสมาส 4 กลุ่มข้างต้น พบการสร้างคำสมาสที่มี 2 คำ มากที่สุด รองลงมาเป็นการสร้างคำสมาสที่มี 3 คำ การสร้างคำสมาสที่มี 4 คำ และการสร้างคำสมาสที่มี 5 คำ ตามลำดับ

การวิจัยนี้ทำให้ทราบลักษณะจำนวนคำ วิธีการสร้างคำ และชนิดของคำที่ใช้สร้างคำสมาสในไตรภูมิภูมิกถา นอกจากนี้ผู้สนใจศึกษาการสร้างคำสมาสในวรรณกรรม สามารถใช้เป็นแนวทางในการวิเคราะห์การสร้างคำสมาสในวรรณกรรมเรื่องอื่นได้อีกด้วย

## อภิปรายผล

ผลการวิจัยการสร้างคำสมาสในไตรภูมิภูมิกถา ด้านจำนวนคำ พบคำสมาสที่ประกอบด้วยคำ 2-5 คำ

การสร้างคำสมาสที่พบมากที่สุด คือ การสร้างคำสมาสที่มี 2 คำ เช่น คติโลก จุฬามณี เศวตฉัตร สอดคล้องกับผลการวิจัยของจันจิรา เชื้อยงิน (2550) และพระมหาสาโรจน์ บัวพันธุ์งาม (2552) ศึกษาการสร้างคำสมาสในพจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2542 พบคำสมาสที่ประกอบด้วยคำ 2-3 คำ โดยพบคำสมาสที่มี 2 คำ มากที่สุด เช่น กลบท กลิกร ปฐมทัศน์ ทั้งนี้การสร้างคำสมาสในไตรภูมิภูมิกถานิยมใช้วิธีการสร้างคำสมาสที่มี 2 คำ เนื่องจากเป็นการสร้างที่ไม่ซับซ้อน กล่าวคือ มีการใช้คำจำนวน 2 คำมาประกอบรวมกันเป็นคำสมาสหนึ่งคำ ซึ่งเป็นวิธีการสร้างคำสมาสที่ทำให้เข้าใจความหมายของคำได้ง่าย โดยการแปลความหมายของคำหลักที่อยู่ข้างหลังก่อนคำขยายที่อยู่ข้างหน้า เช่น เศวตฉัตร มีคำหลัก ฉัตร หมายถึง ร่ม และคำขยาย เศวต หมายถึง สีขาว ทั้งนี้เศวตฉัตร หมายถึง ร่มสีขาว การแปลความหมายของคำสมาสข้างต้นเป็นไปตามที่แจ้งชัย เชนหัตถการกิจ (2548) ได้กล่าวว่า คำสมาสแปลความหมายจากหลังมาหน้า โดยศัพท์ที่เป็นคำประกอบอยู่ข้างหน้าและศัพท์ที่เป็นคำหลักอยู่ข้างหลัง

ผลการวิจัยการสร้างคำสมาสในไตรภูมิภูมิกถา ด้านวิธีการสร้างคำและชนิดของคำ พบการนำคำนาม คำกริยา และคำวิเศษณ์ มาประกอบเป็นคำสมาส เช่น หิมวันต์ (หิม (นาม) + วันต์ (กริยา)), ไตรเหตุ (ไตร (วิเศษณ์) + เหตุ (นาม)) สอดคล้องกับผล การวิจัยของพระมหาสาโรจน์ บัวพันธุ์งาม (2552) พบการนำคำนาม คำกริยา คำวิเศษณ์ คำสรรพนาม มาประกอบเป็นคำสมาส เช่น พัฒนาการ (พัฒนา (กริยา) + การ (นาม)), วรรณุ (วร (วิเศษณ์) + อนุ (สรรพนาม)) การนำคำไวยกรณ์โดยเฉพาะคำหลัก ได้แก่ นาม (คำเรียกชื่อคน สัตว์ สิ่งของ ฯลฯ หรือคำที่หมายถึงสิ่งต่างๆ ที่เป็นรูปธรรมและนามธรรม) กริยา (คำบอกอาการของคน สัตว์ สิ่งของ ฯลฯ หรือคำที่ใช้แสดงอาการ เหตุการณ์ สภาพ ความรู้สึกต่าง ๆ) และคำขยายที่

ใช้ขยายคำหลักหรือคำขยายด้วยตัวเอง ได้แก่ วิเศษณ์ (คำประกอบคำอื่นให้มีความหมายต่างออกไป) (วิจิตร ภาณุพงศ์, 2534 : 50; พระยาอุปกิตศิลปสาร, 2545 : 70; นววรรณ พันธุเมธา, 2558 : 6-8, 37) มาประกอบเป็นคำสมาสในไตรภูมิภค เป็นลักษณะประการหนึ่งของการยืมภาษาต่างประเทศมาใช้ในภาษาไทย ดังที่อมรา ประสิทธิ์รัฐสินธุ์ (2548 : 98) กล่าวถึงการยืมภาษาว่า การที่ภาษาหนึ่งรับเอาลักษณะใดก็ตามจากอีกภาษาหนึ่งเข้ามาใช้จนกลายเป็นลักษณะของตนเอง ลักษณะทางภาษาที่ยืมได้มีทุกอย่างตั้งแต่ เสียง พยัญชนะ สระ วรรณยุกต์ ทำนองเสียง เสียงเน้นหนัก คำทุกประเภทโดยเฉพาะคำหลัก เช่น นาม กริยา และลักษณะทางไวยากรณ์

จากผลการวิจัยการสร้างคำสมาสในไตรภูมิภค ทำให้เห็นความแตกต่างด้านจำนวนคำที่นำมาประกอบเป็นคำสมาส กล่าวคือ วรรณคดีเรื่องไตรภูมิภคมีการนำคำมากที่สุดจำนวน 5 คำมาประกอบเป็นคำสมาส ซึ่งมีจำนวนคำแตกต่างจากงานวิจัยเรื่องอื่นดังที่กล่าวแล้วข้างต้น ที่นำคำเพียง

3 คำมาประกอบเป็นคำสมาส ลักษณะดังกล่าวถือว่าเป็นต้นแบบของการนำคำภาษาบาลีและสันสกฤต รวมทั้งการนำคำชนิดต่างๆ ตามหลักไวยากรณ์มาสร้างเป็นคำสมาสที่มีความซับซ้อนเพื่อใช้ประโยชน์ด้านต่างๆ จนถึงปัจจุบัน

## ข้อเสนอแนะ

งานวิจัยนี้เป็นการวิเคราะห์วิธีการสร้างคำสมาสจากคำอธิบายศัพท์ในพจนานุกรมศัพท์วรรณคดีไทย สมัยสุโขทัย ไตรภูมิภค ฉบับราชบัณฑิตยสถาน ข้อมูลในเอกสารข้างต้นพบคำที่มีการสนธิ คือ การเอาคำภาษาบาลีหรือภาษาสันสกฤตตั้งแต่ 2 คำขึ้นไปมาเชื่อมเสียง 2 เสียงที่อยู่ติดกันให้กลมกลืนกันตามหลักไวยากรณ์บาลีและสันสกฤต เช่น พิมพาภรณ์ (พิมพ + อาภรณ์) พุทธรันดร (พุทท + อันดร) ฯลฯ ซึ่งมีวิธีการสนธิหลายรูปแบบ จึงควรเก็บข้อมูลคำที่มีการสนธิมาวิเคราะห์เพื่อให้เห็นลักษณะหรือวิธีการสนธิของคำในพจนานุกรมศัพท์วรรณคดีไทยดังกล่าว

## เอกสารอ้างอิง

- เกรียงไกร กองแสง, เพียรทอง อังผาดผล, สิงห์คำ สอนแปง, สมจิตร ทองตระกูล, อารีย์ คำนึ่งครวญ. (2547). *คำยืมที่ปรากฏในไตรภูมิพระร่วง*. (การศึกษาค้นคว้าด้วยตนเองปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต). พิษณุโลก : มหาวิทยาลัยนเรศวร.
- จงชัย เจนหัตถการกิจ. (2548). *หนังสือประกอบการเรียนการสอนวิชาหลักภาษาไทย*. กรุงเทพฯ : ธนาเพรส.
- จงชัย เจนหัตถการกิจ. (2551). *หลักภาษาไทย*. พิมพ์ครั้งที่ 12. กรุงเทพฯ : ธนาเพรส.
- จันจิรา เชียงฉิน. (2550). *คำสมาสในพจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2542*. (วิทยานิพนธ์ปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต). พิษณุโลก : มหาวิทยาลัยนเรศวร.
- นววรรณ พันธุเมธา. (2558). *ไวยากรณ์ไทย*. พิมพ์ครั้งที่ 7. กรุงเทพฯ : โครงการเผยแพร่ผลงานวิชาการ คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- ราชบัณฑิตยสถาน. (2554). *พจนานุกรมศัพท์วรรณคดีไทย สมัยสุโขทัย ไตรภูมิภค*. พิมพ์ครั้งที่ 2. นนทบุรี : สหมิตรพรินต์ติ้งแอนด์พับลิชชิง.
- ราชบัณฑิตยสถาน. (2556). *พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2554*. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ : ศิริวัฒนา อินเตอร์พรีนท์.

- วรเวช ว่องศิริ. (2551). การสูญสัพท์และเปลี่ยนแปลงศัพท์ในไตรภูมิพระร่วง. (วิทยานิพนธ์ปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต). ชลบุรี : มหาวิทยาลัยบูรพา.
- วัลยา ช่างขวัญยืน. (2549). หนังสืออุเทศภาษาไทย ชุด บรรทัดฐานภาษาไทย เล่ม 2 : คำ การสร้างคำ และการยืมคำ. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์คุรุสภาลาดพร้าว.
- วิจิตร ภาณุพงศ์. (2534). โครงสร้างของภาษาไทย : ระบบไวยากรณ์. พิมพ์ครั้งที่ 11. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยรามคำแหง.
- วิภาพร ภูริชนสาร. (2555). การศึกษาเปรียบเทียบกลวิธีการแปลภาษาภาพพจน์ในไตรภูมิภูมิกถา. (วิทยานิพนธ์ปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต). นครปฐม : มหาวิทยาลัยมหิดล.
- ศราวุธ หล่อดี. (2558). คำยืมภาษาสันสกฤตในนิทานเวตาล. วารสารมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยพะเยา. 3(2) : 30-41.
- สาโรจน์ บัวพันธุ์งาม, พระมหา. (2552). การวิเคราะห์คำสมาสในพจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2542. (วิทยานิพนธ์ปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต). กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ.
- สาวิตรี แสนสว่าง. (2537). การศึกษาวิเคราะห์คำภาษาตระกูลไทในไตรภูมิภูมิกถา. (วิทยานิพนธ์ปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต). นครปฐม : มหาวิทยาลัยศิลปากร.
- อดุลย์ ตะพัง. (2543). การเปรียบเทียบไตรภูมิภูมิกถากับไตรภูมิฉบับภาษาเขมร. กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยรามคำแหง.
- อมรา ประสิทธิ์รัฐสินธุ์. (2548). ภาษาในสังคมไทย : ความหลากหลาย การเปลี่ยนแปลง และการพัฒนา. พิมพ์ครั้งที่ 4. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- อุปกิตศิลปสาร, พระยา. (2545). หลักภาษาไทย : อักษรวิธี วิธีวิภาค วากยสัมพันธ์ ฉันทลักษณ์. พิมพ์ครั้งที่ 11. กรุงเทพฯ : ไทยวัฒนาพานิช.